

7. Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови; редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

8. Sinclair J., Coulthard R. (1992). Towards an analysis of Discourse: The English used by Teachers and Pupils. London; New York. P. 79–88.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-272-5-30>

Прищепя О. П.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри германської філології та зарубіжної літератури

Навчально-наукового інституту іноземної філології

Житомирського державного університету імені Івана Франка

МАРКЕРИ ВІЙНИ У СПРИЙМАННІ СТУДЕНТАМИ ЛЕКСЕМИ УКРАЇНА В УМОВАХ НИНІШНЬОГО ЧАСОПРОСТОРУ (НА ОСНОВІ РЕЗУЛЬТАТІВ АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ)

Слову притаманна зовнішня та внутрішня форми. Семантика слова, внутрішня його форма, описана у словниках, – це значення лексеми. Натомість є ще ряд інших значень, смислів, пов'язаних з лексемою, які в сукупності утворюють багатопланову структуру – концепт. Повноцінно пояснити зміст концепту, як семантичне значення лексеми, неможливо. Так, наприклад, О. А. Павлушенко. зазначає: *«На нетотожність понять «зміст» і «значення» вперше вказали логіки, які виявили, що значення слова охоплює поняття про референт, тоді як його зміст перебуває у площині контексту, який містить оцінні характеристики предмета з погляду особи чи етносу»* [4].

Метою нашого дослідження було зафіксувати, з якими смислами молоді люди пов'язують поняття Україна під час сприймання лексеми, яка є його позначенням. Нас, зокрема, цікавило, чи змінилося асоціативне поле лексеми *Україна* в умовах війни та якими асоціаціями, смисловими маркерами, воно наповнилося.

Методом дослідження є асоціативний експеримент. Контрольні зрізи були зроблені нами в листопаді 2015, 2018, 2021 років та в жовтні 2022 – безпосередньо перед написанням цієї праці. Опитування проходило серед першокурсників вищих навчальних закладів Житомира

різних напрямків навчання. Вибірка щоразу становила 200 студентів – 100 дівчат і 100 хлопців, оскільки в попередніх дослідженнях ми висвітлювали ще й гендерний аспект сприймання [6, 7]. Для аналізу результатів до уваги брали найбільш уживані та значущі для розкриття основних складників концепту асоціації, щоб візуалізувати їх у діаграмі (див. Рис.1).

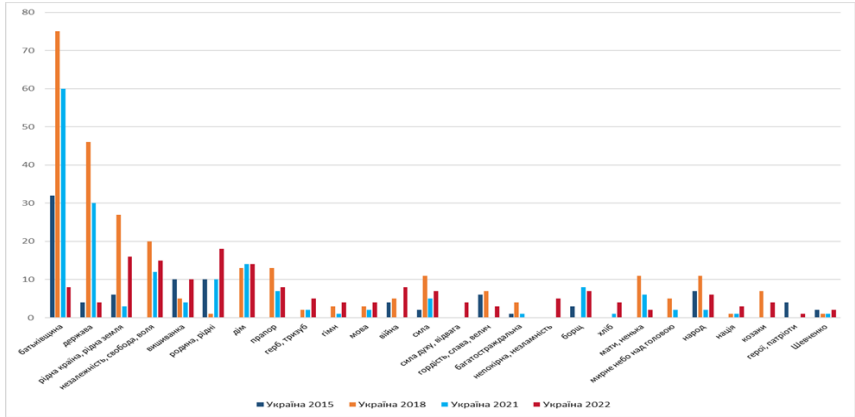

Рис. 1. Кількісна характеристика асоціативного поля лексики Україна у мовомисленні студентської молоді: порівняльний аспект 2015, 2018, 2021, 2022 років

Асоціативне поле лексики Україна в роки до повномасштабного вторгнення відображає три складники структури концепту так: **ціннісний** аспект відображений асоціаціями *незалежність, сила, гордість, велич, герої, патріоти, понад усе, Шевченко, багатостраждальна, мирне небо над головою*; **образно-асоціативно-перцептивний** – асоціаціями *батьківщина, рідна країна, дім, мати, ненька, вишиванка, війна, родина, рідні, краса, борці, небо, поле* та деякими іншими; **понятійний** – це асоціації *державна, народ, нація, мова, герб, тризуб, прапор, гімн*). З-поміж продукуваних асоціацій ми можемо виділити також близькоядерну та периферійну зони асоціативного поля, до яких належать асоціації на позначення **ментальних** утворень, як-от: *незалежність, дім, мати, ненька, вишиванка, гордість велич, родина, рідні, Шевченко* тощо. Близькоядерна та периферійна зони містять асоціації, які позначають глибинні смисли концепту УКРАЇНА, пов’язані з колективним та індивідуальним підсвідомим, і відображають особливості ментальної рефлексії концептоносіїв, зокрема її ціннісного аспекту.

Концепт УКРАЇНА, окрім традиційних *вербалізаторів територія, незалежна держава* [1, с. 1502], *свій край, земля* [2, с. 230], містить у собі нині нові ціннісно-рефлексійні нашарування, зумовлені реаліями нинішнього хронотопу. Натомість, такі смисли, як *країна, край*, що знаходиться в межах іншої країни, краю; *анклав* [1, с. 1502] або дієслово *украяти*, тобто «відрізати» [2, с. 230] не виконують функцію вербалізаторів концепту УКРАЇНА в мовомисленні учасників нашого експерименту. 2018 року, і 2021 з'являється асоціація *дім*, її кількість збільшується, і в 2022 помічаємо тенденцію наближення її до ядра асоціативного поля.

2015 року ще не було асоціації *мати і ненька*, які спорадично потрапляли в асоціативні поля реципієнтів 2018 і 2021 років як приклади – *Україна-мати, Україна-ненька* або як *ненька Україна*. Сучасна українська дослідниця І. Хоменська зазначає: «Типовими вербалізаторами концепту у фольклорі є лексеми: «ненька», «мати» та «калина» як образ-символ Української Держави». [8, с. 9], а також «постульовано ідеологеми «Україна як найвища цінність» [8, с. 8]. В результаті асоціативного експерименту ми також отримали асоціації *калина, Україна* понад усе. Це доводить, що функціонування концепту УКРАЇНА в умовах нинішнього часопростору не є відірваним від здобутків фольклору.

Цікавою, з точки зору її продукування в різні роки, є асоціація *незалежність*: 2015 року ми не отримали жодної такої асоціації ні серед дівчат, ні серед хлопців, а вже 2018 ця асоціація продукована приблизно 10% дівчат та хлопців, 2021 року – приблизно 5%.

Зауважимо, що асоціація *сила*, яка 2015 була в периферійній частині асоціативного поля лексеми *Україна*, а в 2018, 2021 та 2022 потрапила в близькоядерну, натомість асоціацію *мова* до слова *Україна* в 2015 році не продукував жоден з опитуваних – лише в 2018 році приблизно 3% та в 2021 приблизно 2% асоціювали *Україну з мовою*, а 2022 – 4%.

Смислові доміанти асоціативних полів відображені на Рис. 1. Натомість цікавими є також периферійні асоціації, а саме: 2015 року – *сила, прапор, Шевченко, багатостраждальна, працююча, борць* та одиничні *країна, край, багатство нації, свій, мій, велика, вічна, роз'єднаність народу, змучена, біль, виснажена, пісня*; 2018 – *нація, неподільна, єдність, єдина, Україна в серці, Україна понад усе, українці, радість, сльози, врожай, калина, корупція, тяжкий час, синій і жовтий, Київ, Карпати* та інші; 2021 – *гімн, краса, небо, поле, село, пісня, сало, мати, ненька, багатостраждальна, Шевченко, нація, українці* та ін.; 2022 – *герої, патріоти, мати, ненька, пісня, поле, серденько, рідна, працююча, любов, тепло, сильні люди, українці, пшеничне поле, стовпи сіна, синій і жовтий, відданість, українці*,

Карпати, свобода слова, багата культура, історія, садок вишневий, калина, співуча, правопис, хліб, вічна боротьба, географічна мапа з Кримом.

Порівняльний аналіз результатів дослідження в 2015, 2018, 2021 та 2022 роках засвідчив відмінності в структурі асоціативних полів, які формують концептосферу УКРАЇНА. Так, домінантні асоціації *батьківщина* та *державна* перейшли в розряд близькоядерних, а близькоядерні асоціації 2015, 2018 та 2021 років *рідна країна, дім, родина, рідні (люди)* та *незалежність (воля як варіант)* склали 2022 року асоціативне ядро. Із периферійної частини асоціативного поля 2018 та 2021 років у 2022 році в близькоядерну зону потрапили асоціації *сила, війна* які знаходилися в близькоядерній зоні також 2015 року. Новими асоціаціями, які потрапили в розряд близькоядерних, стали *незламна, непокірна, сила духу, дух, відвага*. Асоціації *мова, гімн, герб, нація* 2022 року стали частіше продукованими, ніж в попередні роки. Натомість асоціації *гордість, слава, велич*, які знаходилися в близькоядерній зоні, потрапили в периферійну частину асоціативного поля.

Отже, суспільні процеси можуть змінювати асоціативне ядро лексеми та структуру асоціативного поля в цілому. В часи національної небезпеки мовомисленню властиво змінюватися в бік збагачення **ціннісними** смислами (*незламність, відвага, непокірна, сила духу, свобода, воля, велич, гордість, любов тощо*). **Понятійними** маркерами війни в концептосфері України стали *батьківщина, державна, прапор, війна, герб, тризуб, воїн, гімн, мова, козаки, народ*. **Образно-асоціативно-перцептивні** маркери – *дім, мати, сила, рідний, родина, рідна земля, борці, вишиванка*. Результати дослідження можуть бути використані в галузі соціальних комунікацій, психології, психо-і соціолінгвістики, культурології, соціології, політології, філософії.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ : Перун, 2009. 1736 с.
2. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Довіра, 2007. С. 230–231.
3. Величко З. До поняття “МАЛОЇ БАТЬКІВЩИНИ”: рецепція західноукраїнських публіцистів 20–30-х років ХХ століття: URL: http://old.journ.lnu.edu.ua/publications/visnyk34/Visnyk%2034_P1_10_Velychko.pdf (дата звернення: 06.10.2022).

4. Павлушенко О. А. Вербалізація субконцепту «ПРИРОДА» концепту «МАЛА БАТЬКІВЩИНА» в мовній картині світу М. Стельмаха. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer30/33.pdf> (дата звернення: 05.10.2022).
5. Прищепя О. П., Плечко А. А. Семантичні поля лексем рід, народ, нація, мова у сприйманні студентів нефілологічного ВНЗ на сучасному етапі розвитку мови / О. П. Прищепя, А. А. Плечко. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Випуск 1(85). Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. С. 80–87.
6. Прищепя О., Плечко А., Свисюк О. Особливості вербалізації концепту Україна в мовомисленні сучасної української молоді. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія Філологічні науки*. 2018. Вип. 292. С. 109–116.
7. Хоменська І. В. Вербалізація концепту УКРАЇНА в українському художньому дискурсі (автореферат): URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/12183/1/Khomenska.pdf> (дата звернення: 06.10.2018).